

AGASTACHE

Op kwekerijen en in tuinen is de benaming van *Agastache* zeer verward. De meest verspreide soort, *A. rugosa*, wordt onder verschillende namen in cultuur aangetroffen, in veel gevallen als *A. foeniculum*, maar ook wordt de plant aangeboden als *A. anisata*, *A. urticifolia* of zelfs als *A. mexicana*, die in een andere sectie thuishoort. Recentelijk nog gingen er stemmen op dat de plant, die thans volop in cultuur is, zou behoren tot *A. scrophulariifolia*.

De afgelopen jaren zijn in de Botanische Tuinen te Wageningen en op het Proefstation voor de Boomkwekerij te Boskoop vele planten van het geslacht *Agastache* opgeplant. Hiervoor werd materiaal verzameld op kwekerijen en in het wild. De bedoeling was enige duidelijkheid te scheppen in het gekweekte *Agastache*-sortiment, onder andere door de verwarring die heerst rond *A. foeniculum*.

Bij het verkrijgen van plantmateriaal en informatie over *Agastache* in Noord-Amerika hebben de auteurs veel hulp gekregen van dr Mark Widrechner, Plant Introduction Station, Iowa State University, Ames, Iowa, U.S.A. Zij zijn hem hiervoor zeer erkentelijk.

Agastache is een moeilijk geslacht uit de Lipbloemenfamilie (Lamiaceae). Het woord *Agastache* betekent: met veel aren.

Het geslacht is gepubliceerd door de Leidse botanicus Johan Frederik Gronovius in de tweede druk van zijn *Flora Virginica* (1762: 88), op basis van *A. scrophulariifolia*.

In de *Index Nominum Genericorum* (Farr c.s., 1979: 38) staat ten onrechte *A. nepetoides* als typesoort van het genus, in navolging van Britton & Brown (1913: 111).

Lint & Epling (1945) en Sanders (1987) noemen echter *A. scrophulariifolia* als de typesoort. De plant die Gronovius beschreef had roze schijnaren ("flore dilute carneo, calycibus rubris") en is dus *A. scrophulariifolia* en niet de geelbloeiende *A. nepetoides*, die Gronovius wel kende maar, in navolging van Linnaeus, handhaafde in het genus *Hyssopus*. De tekst in de *Index Nominum Genericorum* behoeft dus correctie.

Agastache behoort binnen de Lamiaceae tot de tribus (de stam) Nepeteae en is dus verwant aan *Nepeta*, *Glechoma*, *Meehania* en *Lophanthus*. De *Agastache*-soorten zijn in 1891 door Kuntze van *Lophanthus* onderscheiden, maar de naam *Lophanthus anisatus* en ook de nooit geldig gepubliceerde naam *Agastache anisata* worden nog af en toe gebruikt.

Er zijn twee secties. Tot de sectie *Agastache* - met meeldraden die elkaar paarsgewijs kruisen - behoren de hier genoemde *A. foeniculum*, *A. nepetoides*, *A. rugosa*, *A. scrophulariifolia* en *A. urticifolia*. Tot de sectie *Brittonastrum* - met evenwijdige meeldraden - behoren de zuidelijker soorten *A. breviflora*, *A. cana*, *A. mearnsii*, *A. mexicana*, *A. micrantha*, *A. pallidiflora*, *A. rupestris*, *A. verticillata* en *A. wrightii*. Hiervan wordt eigenlijk alleen *A. mexicana* af en toe op kwekerijen aangetroffen.

Er worden in de literatuur circa 21 soorten onderscheiden, waarvan de meeste uit Noord-Amerika en Mexico afkomstig zijn. Slechts één soort komt oorspronkelijk uit Oost-Azië.

Het zijn forse, in Nederland éénjarige tot overblijvende planten met een korte, kruipende wortelstok. De kelk heeft 15 nerven en de bloemen zijn geel, wit, blauwpaars, roze of rood.

¹⁾ Resp. Proefstation voor de Boomkwekerij, Boskoop; Botanische Tuinen van de Landbouwuniversiteit, Wageningen.

Agastache foeniculum (PURSH) KUNTZE - Noord-Amerika

De échte *Agastache foeniculum* wordt in Europa zelden echt in cultuur aangetroffen. Bijna altijd gaat het hier om *A. rugosa*. De verschillen tussen deze soorten zijn duidelijk. Waarom deze verwarring is ontstaan, is een raadsel. Al in 1970 beschrijft dr B.K. Boom in zijn Flora der Gekweekte Kruidachtige Gewassen de échte *A. foeniculum*, maar de afbeelding op blz. 259 is onmiskenbaar van *A. rugosa*.

Het blad van *A. foeniculum* (zie fig.) is eivormig, kort toegespitst, aan de bovenzijde donkergroen en glanzend; aan de onderzijde is het dicht behaard, waardoor een witte kleurindruk ontstaat. De bloemen zijn blauw en de kelkklippen zijn vrij kort, breed en nabij de top lilablauw aangelopen. De bloemen staan dicht opeen in schijnkransen. Tussen de onderste schijnkransen kan enige centimeters ruimte zitten waardoor, een open, gerekte schijnaar ontstaat. De schutblaadjes onder de schijnkransen zijn - evenals het blad - glanzend donkergroen, min of meer rond en aan de top toegespitst (zie fig.).

Het plantmateriaal in de Botanische Tuinen te Wageningen en op het Proefstation te Boskoop is afkomstig van natuurlijke standplaatsen (Alberta, Canada en Minnesota, U.S.A.). Het verspreidingsgebied van *A. foeniculum* (volksnaam: anise hyssop) beslaat voornamelijk de Great Plains in het noorden van de Verenigde Staten en is afgezonderd van dat van andere *Agastache*-soorten. *A. foeniculum* kan variëren in afmeting en in bloemkleur (lichtblauw tot donker violetblauw), maar de bladkenmerken zijn zeer constant. Bij kneuzing van het blad komt een anijsgeur vrij. Er zijn verschillen in geur en geursterkte gevonden binnen de populaties in het wild. In de Verenigde Staten wordt deze plant aanbevolen als drachtplant voor bijen en is daardoor bij imkers bekend.

De ervaringen met *A. foeniculum* als tuinplant zijn in Nederland zeer beperkt. Omdat de plant in verband met het mooie blad en de blauwe bloemkleur duidelijk afwijkt van *A. rugosa* (*A. foeniculum* hort.), kan de echte *A. foeniculum* zeker een aanvulling zijn in het sortiment. De hoogte van deze vaste plant varieert van 50-80 cm.

Agastache rugosa (FISCHER & MEYER) KUNTZE - Azië (Japan, Korea, Taiwan, O.- en C.-China, U.S.S.R. (Ussuri-gebied))

Agastache rugosa heeft dofgroene, eironde, hartvormige en lang toegespitste, grof getande bladeren (zie fig.). De bovenzijde van het blad is bezet met korte, stevige haren, de onderzijde met langere, gekromde haren tussen de hoofdnerf en op de nerven met korte, stevige haren. De onderzijde van het blad is ook rijk bezet met olieklieën, die bij kneuzing een geur afgeven die als anijs, venkel, drop of munt wordt beschreven.

De bloemen zijn blauwachtig (soms wit) en de spitse, smalle kelkklippen zijn nabij de top lilaroze tot violet aangelopen. De schijnkransen, ook de onderste, zitten dicht opeen, waardoor een aaneengesloten schijnaar ontstaat. De kleurindruk van de schijnaren kan variëren van groenwit tot lilaroze en donkerlila. De schutblaadjes van de onderste schijnkransen zijn ovaal van vorm, met of zonder tanden en lang toegespitst (zie fig.). De schutblaadjes van de hogere schijnkransen zijn meer lijnvormig. De toppen van de schutblaadjes reiken soms tot net buiten de schijnaar. De schijnaren kunnen een lengte van 15 cm bereiken met een dikte van 1-2 cm.

In Nederland is dit de plant die meestal wordt geleverd onder de naam *A. foeniculum* en die recentelijk ook nog voor *A. scrophulariifolia* werd gehouden, hetgeen beide dus niet klopt. Grappig is, dat de Nederlandse naam Koreaanse Venkel wél de lading dekt, aangezien het hier om de Oostaziatische soort gaat. Het is een tuinplant met een korte levensduur, die overvloedig zaad produceert en die iets variabel kan zijn in bloemkleur. De geldige naam voor de witbloeiende vorm (met groene kelken), die ook uit zaad is te vermeerderen, is 'Alabaster' (Oudolf, 1990). Deze wordt ook onder de ongeldige namen 'Alba' of 'Weisse Kerze' te koop aangeboden. Zie foto.

De plant wordt overvloedig bezocht door vlinders, hommels, bijen en zweefvliegen. Het gebruik als drachtplant voor bijen is zowel in Europa als in de Verenigde Staten in onderzoek. Door de lengte van de bloeiwijzen en de stevige stengels is dit ook een aantrekkelijke snijbloem.

Het is bekend, dat *A. rugosa* hybridiseert met onder andere *A. nepetoides* en *A. foeniculum*. De niet onaantrekkelijke nakomelingen zijn allemaal steriel.

Agastache nepetoides (L.) KUNTZE - Centraal- en Oostelijk Noord-Amerika

Deze soort is constant in verschijningsvorm en lijkt veel op *Agastache scrophulariifolia*. Het areaal van *A. nepetoides* en *A. scrophulariifolia* overlapt elkaar gedeeltelijk, maar er zijn geen natuurlijke hybriden bekend. Bij beide soorten ontbreekt de anijsgeur.

A. nepetoides heeft geelgroene bloeiwijzen en gevleugelde stengels. Aanvankelijk is de stengel bezet met enkele gekromde haren, maar deze verdwijnen al spoedig en dan is de stengel kaal. De bovenzijde van het blad is zeer dicht bezet met hele fijne, korte en rechte haartjes; de onderzijde van het blad heeft een fijne, verspreide beharing, die vergelijkbaar is met die van *A. scrophulariifolia*.

Agastache scrophulariifolia (WILLD.) KUNTZE - Noord-Amerika

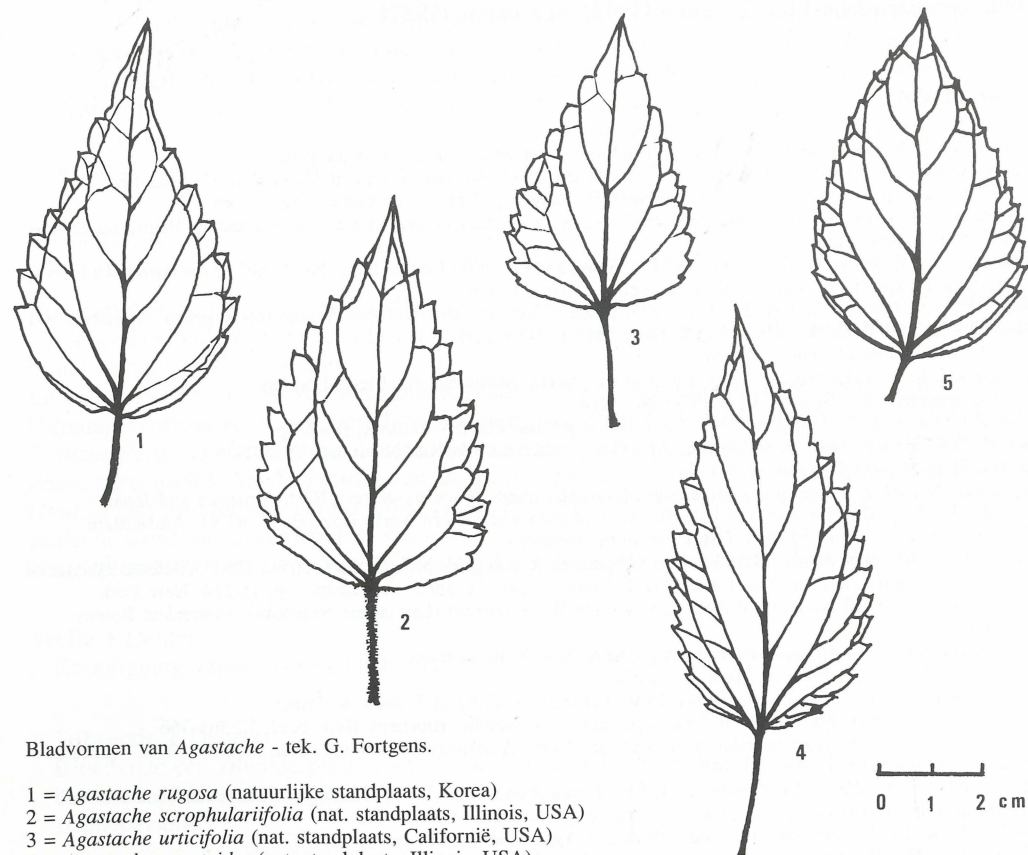
Deze soort was al in de zeventiende eeuw in Nederland in cultuur. Paul Hermann heeft de plant afgebeeld in zijn *Paradisus Batavus*, fig. 106 (1698), onder de naam *Betonica maxima Scrophulariae folio, floribus incarnatis*. De plant die hij beschreef, was 5 voet hoog en had roze bloemen. Hermann die van 1680 tot 1695 directeur was van de Leidse Hortus, had de plant ontvangen van Bobart in Oxford. Verder vermeldt Hermann, dat Tournefort in de Hortus van Parijs een dergelijke plant had met gele bloemen, maar dat moet vrijwel zeker *A. nepetoides* zijn geweest.

A. scrophulariifolia is een forse, tot 2 m hoge plant. Het blad (zie fig.) en de stengels zijn bezet met lange haren; vooral in de groeipunten is dat goed zichtbaar. Het blad voelt daardoor niet ruw aan als bij *A. rugosa*, maar is zacht behaard.

De beharing aan de onderzijde van het blad bestaat uit lange rechte haren op de hoofdnerf en fijne, rechte haartjes tussen de nerven.

De bloeiwijze bestaat uit een brede schijnaar die, soms met uitzondering van de onderste twee schijnkransen, niet is onderbroken. De schutblaadjes van de schijnkransen zijn breed-ovaal en toegespitst (zie fig.). Ze zijn groen van kleur en hebben een witte tot roze gekleurde rand en punt. De schutblaadjes zijn duidelijk zichtbaar in de schijnaar. De bloemen zijn groot (diameter 6 mm), aanvankelijk wit, spoedig verkleurend naar lichtroze en de kroonbuis steekt niet of nauwelijks uit de kelk. De kelkklippen zijn breed, vrij lang en zwak roze getint aan de top. Evenals bij *A. nepetoides* ontbreekt bij deze soort de anijsgeur van *A. foeniculum* of *A. rugosa*.

Gezien de hoogte van de plant en de opvallende bloeiwijzen zijn er mogelijkheden voor *A. scrophulariifolia* als sierplant.

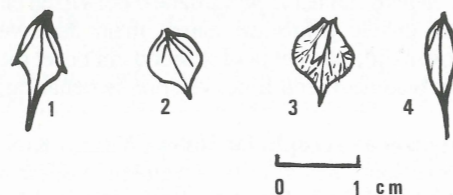

Bladvormen van *Agastache* - tek. G. Fortgens.

- 1 = *Agastache rugosa* (natuurlijke standplaats, Korea)
- 2 = *Agastache scrophulariifolia* (nat. standplaats, Illinois, USA)
- 3 = *Agastache urticifolia* (nat. standplaats, Californië, USA)
- 4 = *Agastache nepetoides* (nat. standplaats, Illinois, USA)
- 5 = *Agastache foeniculum* (nat. standplaats, Minnesota, USA)

Schutblaadjes (van de tweede schijnkrans van onderaf geteld)

- 1 = *Agastache rugosa* (natuurlijke standplaats, Korea)
2 = *Agastache foeniculum* (nat. standplaats, Minnesota, USA)
3 = *Agastache scrophulariifolia* (nat. standplaats, Illinois, USA)
4 = *Agastache urticifolia* (nat. standplaats, Californië, USA)

***Agastache urticifolia* (BENTHAM) KUNTZE** - Westelijk Noord-Amerika

Agastache urticifolia is verwant aan *A. foeniculum*. Bij kneuzing van het blad komt een onaangename geur vrij. De beharing van het blad is aan de boven- en onderzijde zeer kort. De bladvoet is vlak.

Opvallend zijn de schijnaren, die door de roze aangelopen smalle, puntige kelkslippen roze van kleur zijn. Tussen (in ieder geval) de onderste schijnkransen zit enige ruimte. De schutblaadjes zijn lancetvormig en lang toegespitst (zie fig.). De bloemen zijn wit, waardoor tijdens de bloei de bloeiwijze tweekleurig lijkt.

Als tuinplant zijn er wellicht mogelijkheden voor *A. urticifolia*. Het is een vrij hoge plant met opvallende, pastelkleurige bloeiwijzen die op zonnige plaatsen goed kan worden aangeplant.

***Agastache mexicana* (KUNTH) LINT & EPLING** - Mexico

Deze aantrekkelijke plant is in Nederland alleen als eenjarige of als oranjeplant te kweken. Slechts zelden wordt deze plant uit de sectie *Brittonastrum* soortecht op kwekerijen aangetroffen.

De bloemen van *A. mexicana* zijn lichtrood en kunnen tot 2.5 cm lang worden en de bloeiwijzen zijn vrij open. Bij kneuzing van het blad komt er een citroenachtige geur vrij.

Voor uitgebreide beschrijvingen van bovenstaande en andere soorten uit het geslacht *Agastache* wordt verwezen naar Lint & Epling (1945) en Sanders (1987).

LITERATUUR:

- BOOM, B.K., 1970: Flora der Gekweekte Kruidachtige Gewassen, 2e druk. Wageningen.
BRINKKEMPER, R., J. KARDOLUS, J. JANSEN & F. VAN WAES, 1987: Agastache. Ongepubliceerd verslag van het projectonderwijs Taxonomie van cultuurplanten II, Vakgroep Plantentaxonomie. Wageningen.
BRITTON, N.L. & A. BROWN, 1913: An Illustrated Flora of the Northern United States, Canada and the British possessions, ed. 2, vol. 3. New York.
CHARLES, D.J., J.E. SIMON, C. GLOWACKI AND M.P. WIDRLECHNER, 1991: Journal Paper No. 12807 of the Purdue University Agriculture Experiment Station, West Lafayette, Indiana, U.S.A.
FARR, E.R., J.A. LEUSSINK & F.A. STAFLEU, 1979: Index Nominum Genericorum (Plantarum). Regnum Vegetabile 100.
FARNALD, M.L., 1950: Gray's Manual of Botany, 8th ed., New York.
HARA, J., 1965: Flora of Japan. Washington.
HITCHCOCK C.L. & A. CRONQUIST, 1973: Flora of the Pacific Northwest. Seattle & London.
ICONES CORMOPHYTORUM SINICORUM, 3, 1974: Nr. 5214.
LAAR, H.J. VAN DE & G. FORTGENS, 1990: Naamlijst van Vaste Planten, 2e druk. Boskoop.
LINT, H. & C. EPLING, 1945: A revision of Agastache. American Midland Naturalist 33: 207-230.
MARTIN, Flora of New Mexico: 1727-1731.
MIZUSHIMA, M., 1972: Taxonomic comparison of vascular plants found in western North America and Japan. In: A. Graham (ed.) Floristics and paleofloristics of Asia and eastern North America, p. 83-91. Amsterdam.
MUNZ, P.A. & D.D. KECK, 1959: A California Flora. Berkeley.
OUDOLF, P., 1990: Vaste planten, Bamboes en Siergrassen (Catalogus), p. 7. Sanders, R.W., 1981: Cladistic analysis of Agastache (Lamiaceae). In: V.A. Funk & D.R. Brooks (eds), Advances in cladistics, p. 95-114. New York.
SANDERS, R.W., 1987: Taxonomy of Agastache section Brittonastrum (Lamiaceae-Nepeteae). Systematic Botany Monographs, 15.
STAFF OF THE BAILEY HORTORIUM, 1976: Hortus Third. New York, London.
STEYERMARK, J.A., 1963: Flora of Missouri. Ames.
TSENG-CHIENG HUANG & WU-TSANG CHENG, 1978: Labiatae in: Flora of Taiwan, 4. Taipei.
VOGELMANN, J.E., 1984: Flavonoids of Agastache section Agastache. Biochem. Syst. Ecol. 12:363-366.
VOGELMANN, J.E., 1985: Crossing relationships among North American and eastern Asian populations of Agastache section Agastache. Syst. Bot. 10: 445-452.
WIDRLECHNER, M.P., 1987: Mint family as plants for honeybee forage. In: Proceedings of the second national herb growing & marketing conference. Purdue Agric. Expt. Sta. Bull. 530: 66-76.
WOLF, G.P. DE, 1953: Notes on cultivated Labiatae, 1 Agastache. In: Bailey 1: 115-117.
WOOD, C.E., 1972: Morphology and phytogeography: The classical approach to the study of disjunctions. Ann. Missouri Bot. Gard. 59.